

ΑΤΛΑΝΤΑΣ ΤΩΝ ΚΑΣΤΡΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

Εμμανουέλα Τσερπελή

Εισαγωγή

Τα κάστρα αποτελούν ένα σημαντικό τμήμα του μνημειακού πλούτου της Ελλάδος, που όμως δεν έχει τύχει ανάλογης φροντίδας, προστασίας, τεκμηρίωσης και προβολής. Μέσα από αυτή την εργασία γίνεται μια προσπάθεια προώθησης της γνωριμίας τους μέσα από τον εντοπισμό της χωρικής τους διασποράς και τη χαρτογράφηση αυτού του μεγάλου ιστορικού και αρχιτεκτονικού αποθέματος του παγκόσμιου πολιτισμού. Αυτό επιτυγχάνεται με τη δημιουργία ενός Συστήματος Γεωγραφικών Πληροφοριών και στη συνέχεια ενός θεματικού Άτλαντα για τα κάστρα της Ελλάδας που χτίστηκαν από τα βυζαντινά ως τα νεότερα χρόνια (ως τον 19ο αι.), εξαιρώντας τις αρχαίες ακρόπολεις. Εκτός από κάστρα περιλαμβάνονται και πύργοι και οχυρές μονές αυτής της περιόδου. Αξίζει ωστόσο να σημειωθεί ότι πολλά από τα κάστρα που καταγράφηκαν είναι χτισμένα στα θεμέλια αρχαίων ακροπόλεων.

Συλλογή Δεδομένων

Ο στόχος της εργασίας ήταν η όσο το δυνατό πληρέστερη καταγραφή των κάστρων. Με βάση την κατάλληλη βιβλιογραφία και συμπληρωματική αναζήτηση στο διαδίκτυο καταγράφηκαν 279 κάστρα (ο όρος συμπεριλαμβάνει και πύργους και οχυρωμένες μονές) και αναζητήθηκαν οι απαραίτητες πληροφορίες γι' αυτά.

Οι πληροφορίες που αναζητήθηκαν ήταν: 1) η κατηγορία στην οποία ανήκει το κάθε κάστρο (σύμφωνα με τον συγγραφέα) με κριτήριο είτε τη χρονική περίοδο κατά την οποία χτίστηκαν είτε τους ιδρυτές τους. Έτσι διακρίνουμε 17 κατηγορίες κάστρων (Πίνακας 1), 2) η θέση τους (Καποδιστριακός Ο.Τ.Α. και σχετική θέση ως προς κάποια τοπωνύμια), 3) ιστορικά δεδομένα (ιδρυτές, χρονολογία ίδρυσης, κατακτητές), 4) αρχιτεκτονικά στοιχεία των κάστρων, περιγραφές, τρόποι πρόσβασης σε αυτά και επίσκεψής τους, και 5) εναέριες κι επίγειες φωτογραφίες για το κάθε κάστρο, απεικονίσεις τους σε παλιές γκραβούρες ή χάρτες, κατόψεις, διαγράμματα και αναπαραστάσεις τους. Οργάνωση της Βάσης Δεδομένων

Διπλωματική εργασία

Τομέας Κτηματολογίου, Φωτογραμμετρίας και Χαρτογραφίας, Τμήμα Αγρονόμων Τοπογράφων Μηχανικών, ΑΠΘ 2008

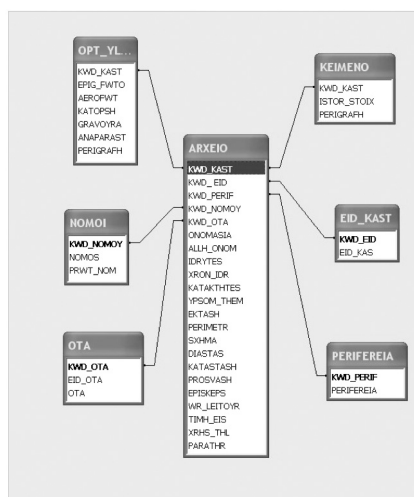
Επιβλέπων: Μύρων Μυρίδης

A/A	ΕΙΔΟΣ ΚΑΣΤΡΟΥ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ ΙΔΡΥΣΗΣ	ΙΔΡΥΤΕΣ
01	αρχαίο και βυζαντινό κάστρο	αρχαιότητα - 10ος αι.	Αρχαίοι Έλληνες, Ρωμαίοι, Βυζαντινοί αυτοκράτορες
02	αρχαίο και μεσαιωνικό κάστρο	αρχαιότητα - 16ος αι.	Αρχαίοι Έλληνες, Βυζαντινοί, Ενετοί, Φράγκοι, Γενουάτες, Ιωανν. Ιππότες, Τούρκοι
03	βυζαντινό κάστρο	4ος - 13ος αι.	Βυζαντινοί αυτοκράτορες
04	βυζαντινό καστρομονάστηρο	6ος - 16ος αι.	Βυζαντινοί αυτοκράτορες
05	βυζαντινός πύργος	βυζαντινά χρόνια	Βυζαντινοί αυτοκράτορες
06	βυζαντινό και τούρκικο κάστρο	6ος - 16ος αι.	Βυζαντινοί αυτοκράτορες, Τούρκοι
07	μεσαιωνικό κάστρο	13ος - 16ος αι.	Ενετοί, Γενουάτες, Λομβαρδοί, Καταλάνοι, Φράγκοι, Ιωανν. Ιππότες, Τούρκοι
08	μεσαιωνικό καστρομονάστηρο	14ος - 16ος αι.	Βυζαντινοί αυτοκράτορες
09	μεσαιωνικός πύργος	13ος - 15ος αι.	Φράγκοι, Αρχοντες της Νάξου
10	ενετικό κάστρο	14ος - 16ος αι.	Ενετοί, Γενοβέζοι
11	ενετικός πύργος	15ος - 16ος αι.	Ενετοί
12	σύγχρονο κάστρο	16ος - 20ός αι.	Έλληνες, Τούρκοι, Ιταλοί
13	σύγχρονος πύργος	18ος αι.	Έλληνες
14	τούρκικο κάστρο	15ος - 19ος αι.	Τούρκοι
15	τούρκικος πύργος	16ος - 19ος αι.	Τούρκοι
16	φράγκικο κάστρο	13ος - 17ος αι.	Φράγκοι
17	ρώσικο κάστρο	1800-1807	Ρώσοι

Πίνακας 1

Τα είδη των κάστρων και τα χαρακτηριστικά τους

Η οργάνωση των πληροφοριών που συλλέχθηκαν έγινε σε μια βάση δεδομένων που αποτελείται από επτά σχετιζόμενους πίνακες με κύριο τον πίνακα «ΑΡΧΕΙΟ» και τους υπόλοιπους να έχουν βοηθητικό-συμπληρωματικό ρόλο. Για το κάθε κάστρο δόθηκε ένας μοναδικός κωδικός που το χαρακτηρίζει. Στον πίνακα «ΚΕΙΜΕΝΑ» έχουν εισαχθεί σαν αντικείμενα 185 κείμενα ιστορικών δεδομένων και 162 κείμενα περιγραφικών δεδομένων. Στον πίνακα «ΟΠΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ» έχουν εισαχθεί σαν αντικείμενα 157 επίγειες

Διάγραμμα 1

Το διάγραμμα σχέσεων της Βάσης Δεδομένων

φωτογραφίες, 17 αεροφωτογραφίες, 19 κατόψεις, 22 γκραβούρες και 18 αναπαραστάσεις των κάστρων. Επίσης για την καλύτερη παρουσίαση των δεδομένων δημιουργήθηκαν τριάντα τρία ερωτήματα και μία φόρμα παρουσίασης των σημαντικότερων δεδομένων.

Δημιουργία του Συστήματος Γεωγραφικών Δεδομένων

Στη συνέχεια δημιουργήθηκε ένα Σύστημα Γεωγραφικών Πληροφοριών (Geographic Information System - GIS), που συνδυάζει τη χωρική πληροφορία του χάρτη με τα περιγραφικά δεδομένα της βάσης δεδομένων.

Αφού βρέθηκαν τα κατάλληλα ψηφιακά χαρτογραφικά υπόβαθρα και ορίστηκε το προβολικό σύστημα ΕΓΣΑ87, δημιουργήθηκε μια καινούρια γεωβάση. Οι θέσεις των κάστρων τοποθετήθηκαν προσεγγιστικά (οι συντεταγμένες τους δεν είναι γνωστές). Η κάθε κατηγορία κάστρου αποτελεί ένα θεματικό επίπεδο και το καθένα από αυτά συνδέθηκε με τον αντίστοιχο πίνακα της εξωτερικής βάσης δεδομένων. Το κοινό πεδίο αποτέλεσε ο οκταψήφιος κωδικός του κάθε κάστρου, ο οποίος κατά την ψηφιοποίηση αντιστοιχίστηκε στους πίνακες του κάθε θεματικού επιπέδου.

Δημιουργία θεματικών χαρτών

Οι χάρτες που δημιουργήθηκαν και αποτελούν στο σύνολό τους (33) τον Άτλαντα προέκυψαν από το GIS και σε ηλεκτρονική μορφή είναι εφοδιασμένοι με τα στοιχεία της βάσης δεδομένων, μέσω της σύνδεσης που έγινε. Οι χάρτες αυτοί είναι: 1) χάρτες σε επίπεδο περιφέρειας, 2) χάρτες σε επίπεδο χώρας για κάθε κατηγορία κάστρων, 3) χάρτες πυκνότητας κάστρων ανά νομό, 4) ένας χάρτης με τα ποσοστά κάστρων της Ελλάδας ανά νομό και 5) ένας χάρτης με τις ζώνες κυριαρχίας κατηγοριών κάστρων.

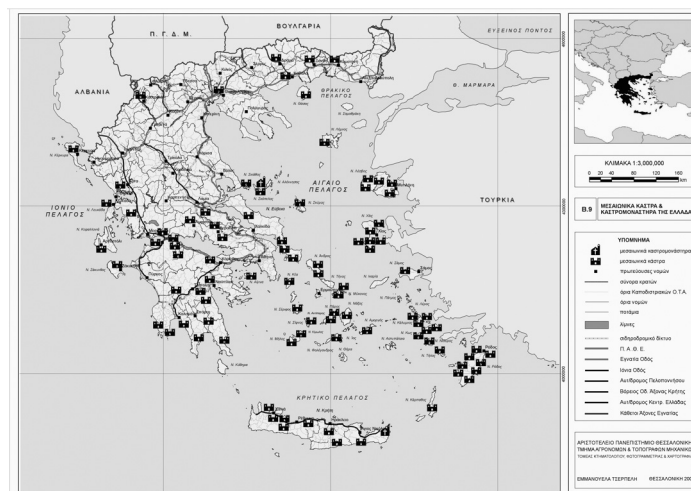
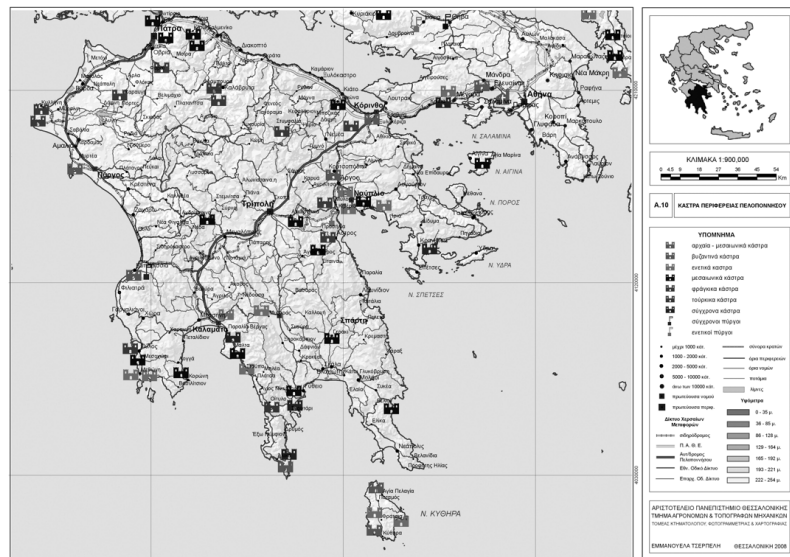
Για κάθε περιφέρεια της Ελλάδας δημιουργήθηκαν 13 χάρτες που

απεικονίζουν τα κάστρα με τον κατάλληλο συμβολισμό τους, ανάλογα με την κατηγορία στην οποία ανήκουν (Παράδειγμα: Χάρτης 1). Επίσης δημιουργήθηκαν χάρτες της Ελλάδας για κάθε κατηγορία κάστρου, στο σύνολό τους 13, γιατί κάποιες κατηγορίες εμφανιστήκαν στον ίδιο χάρτη (Παράδειγμα: Χάρτης 2).

Οι χάρτες πυκνότητας κάστρων ανά νομό είναι τέσσερις. Ο ένας από αυτούς αφορά την πυκνότητα των κάστρων στο σύνολό τους (συμπεριλαμβανομένων και των πύργων και των οχυρών μοναστηριών) για κάθε νομό της Ελλάδας. Οι άλλοι τρεις έγιναν για τις τρεις επι-

κρατέστερες κατηγορίες κάστρων: τα μεσαιωνικά, τα βυζαντινά και τα ενετικά κάστρα.

Τέλος, ο χάρτης με τις ζώνες κυριαρχίας κατηγοριών κάστρων (Χάρτης 3) παρουσιάζει τις κυρίαρχες κατηγορίες κάστρων σε κάθε νομό της Ελλάδας, εφόσον υπάρχουν. Εξετάζονται οι κατηγορίες: μεσαιωνικά, βυζαντινά, ενετικά, φράγκικα και τούρκικα κάστρα. Η θεματική απεικόνιση έγινε στους νομούς που βρέθηκε μεγάλος αριθμός κάστρων κάποιας ή κάποιων κατηγοριών.

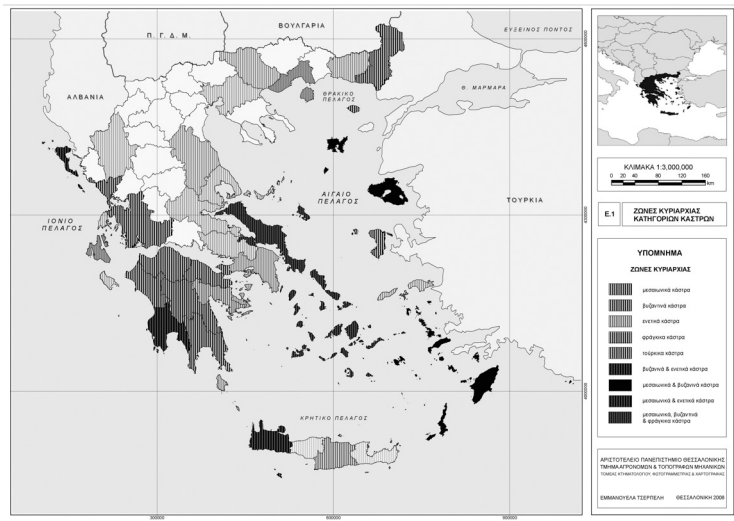

Χάρτης 1

Τα κάστρα της Περιφέρειας Πελοποννήσου

Χάρτης 2

Τα μεσαιωνικά κάστρα και καστρομοναστήρια της Ελλάδας

Χάρτης 3

Οι ζώνες κυριαρχίας των διαφορετικών κατηγοριών κάστρων

Ο Άτλαντας δομείται με αριστερές και δεξιές σελίδες. Η αριστερή σελίδα περιέχει σχόλια που αναφέρονται στον αντίστοιχο χάρτη της δεξιάς σελίδας, έναν πίνακα με την ονοματολογία και τη θέση των κάστρων που εμφανίζονται και ενδεχομένως κάποια διαγράμματα. Ο έντυπος (σχήμα A3) Άτλαντας συνοδεύεται από CD που περιλαμβάνει την πλήρη βάση δεδομένων, το GIS και το σύνολο του Άτλαντα (έγχρωμο) σε ηλεκτρονική μορφή.

Γενικά Συμπεράσματα

Από τη μελέτη των χαρτών φαίνεται ότι γεωγραφικά τα περισσότερα κάστρα συγκεντρώνονται είτε στα νησιά της Ελλάδας είτε στις παραθαλάσσιες περιοχές. Συγκεκριμένα οι περιοχές αυτές είναι: οι Κυκλάδες, τα Δωδεκάνησα, η Εύβοια, η Κρήτη, η βόρεια Αχαΐα, η νότια Πελοπόννησος και η περιοχή γύρω από την Πρέβεζα. Βασικός λόγος ήταν η ανάγκη προφύλαξης αυτών των περιοχών από τις επιθέσεις των πειρατών και το γεγονός ότι συχνά αποτελούσαν στρατηγικά σημεία και κατά συνέπεια πεδία μαχών

ανάμεσα στους επίδοξους κατακτητές τους. Στην ηπειρωτική Ελλάδα δεν υπάρχει τόσο μεγάλη συγκέντρωση κάστρων, με εξαίρεση κάποια που χτίστηκαν σε ορεινές περιοχές, που είχαν φυσικές οχυρές θέσεις. Επίσης συναντάμε κάστρα σχεδόν σε όλες τις πόλεις της Ελλάδας με μακραίωνη ιστορία.

Σε ό,τι αφορά την κατανομή των κάστρων ανάλογα με την κατηγορία τους, τα τούρκικα κάστρα πχ. έχουν μεγάλη συγκέντρωση γύρω από την Πρέβεζα, περιοχή στην οποία προσπαθούσε να κυριαρχήσει ο Αλή Πασάς. Βυζαντινά κάστρα συναντώνται αρκετά στη Βόρεια Ελλάδα (που χτίστηκαν για την προστασία της Κωνσταντινούπολης) και κυρίως κατά μήκος του μεγάλου και ιστορικού οδικού άξονα της Εγνατίας Οδού. Επίσης αρκετά βρίσκονται στα νησιά του Αιγαίου αλλά καθόλου στην Κρήτη. Τα μεσαιωνικά κάστρα υπάρχουν σε μεγάλο αριθμό στο Αιγαίο, στην Πελοπόννησο και την Κρήτη. Τα ενετικά κάστρα φαίνεται να έχουν μεγαλύτερη συγκέντρωση στις περιοχές που αποτέλεσαν ενετικές κτήσεις κατά τον μεσαίωνα (Κρήτη, Εύβοια, Αργολίδα, Μεσσηνία, Ιόνια νησιά).

Τέλος, τα περισσότερα φράγκικα κάστρα βρίσκονται στη βόρεια Πελοπόννησο.

Πιθανές εφαρμογές της εργασίας είναι η αξιοποίησή της ως εργαλείο δουλειάς ειδικευμένων επιστημόνων (αρχαιολόγων, αρχιτεκτόνων, μουσειολόγων, ιστορικών), ή ακόμα η χρησιμοποίησή της από το Υπουργείο Τουριστικής Ανάπτυξης για την υποδοχή επισκεπτών στα ίδια τα κάστρα, σε μουσεία, σε αρχαιολογικούς-πολιτιστικούς φορείς κ.ά. Σε κάθε περίπτωση, η συμβολή ειδικευμένων επιστημόνων θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμη για την παρουσίαση πρόσθετων, εγκυρότερων πληροφοριών.